

ПОСЛАНИЯ НА ТОЛЕРАНТНОСТ ВМЕСТО ТЪРСЕНЕ НА КОНФРОНТАЦИЯ С ЕЗИКОВИ СРЕДСТВА В МЕДИЙНО СЪДЪРЖАНИЕ НА СЪВРЕМЕНЕН ИСПАНСКИ ЕЗИК

Гл. ас. д-р Рая Райчева

Категра „Европеистика“

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме:

Създаването на едно общоевропейско културно пространство минава през изграждането на общи европейски езикови рамки, норми или стандарти, които, особено в областта на медийното съдържание, биха могли да служат като „европейско споразумение“ за езикова търпимост и толерантност. Настоящият доклад се опитва да постави въпрос, който става все по-осезаем в ежедневието ни – как с езикови средства, съзнателно или не, се насърчава климат на нетърпимост, агресивност и нетолерантност в междучовешките отношения. Езиковите средства не бива да се превръщат нито пасивно, нито активно в носители на дискриминация, агресивност, сексизъм или друг вид незачитане на толерантността, особено, щом това засяга предаването на една общочовешка ценностна система на новите поколения.

Ключови думи: толерантност, език, реч, медиум, култура

MESSAGES OF TOLERANCE INSTEAD OF VERBAL CONFRONTATION IN THE MEDIA CONTENT IN CONTEMPORARY SPANISH LANGUAGE

Asst. prof. Raya Raycheva, PhD

European Studies Department, Sofia University „St. Kliment Ohridski“

Abstract:

The creation of a pan-European cultural space goes through the creation of common European linguistic frameworks, norms or standards which, especially in the field of media content, could serve as a „European agreement“ on linguistic tolerance. This report seeks to put on the table an issue that is becoming ever more tangible in our daily lives - how, through linguistic means, consciously or not, a climate of intolerance and aggression in interpersonal relationships is being fostered. Linguistic tools should not be transformed, neither passively nor actively, into carriers of discrimination, aggression, sexism, or any other kind of disrespect for tolerance, especially when this affects the transfer of a universal human value system to the next generations.

Key words: tolerance, language, speech, media, culture

Европейската общност е поставена пред най-различни предизвикателства – икономически, политически, културни и в това число – езикови. Става дума за това, че Европейският съюз и Европа като цяло представляват една културна общност, която намира най-различни форми на изразяване в архитектурата, в музиката, в живописа, в социалното и политическото мислене, както и в езиковата култура. Целта на този доклад е да очертае границите на това културно-лингвистично предизвикателство и едновременно с това да разкрие няколко от неговите измерения и действащи фактори.

1. Езикът и езиковото общуване

Дали заради забързания и все по-напрегнат начин на живот или по други извънезикови причини, в днешно време сме свидетели на това как умението за качествено общуване се оказва все по-недооценявано качество, което понякога дори бива считано за „демоде“. Способност-

та да направляваме мисълта си и да я изразяваме езиково по начин, който съответства на обстоятелствата, съразмерен с добрия тон, но убедителен, съдържателен и подходящ за темата на обсъждане, е един вид „дарба“, с която малцина в XXI век си служат и зачитат. Премереният и толерантен изказ подобрява нивото на комуникация, като спомага не само за добрите отношения, успешните преговори, но и в общуването ни като цяло.

В този контекст бихме могли да се съгласим с твърдението на Пинкер (2007), че всяка човешка общност има свои собствени параметри за общуване, както и с това, че тези параметри са достатъчни за нея:

Доколкото ни е известно, всяко новооткрито племе вече е имало език. Никой никога не е откривал безмълвно племе и нищо не подсказва даден район да е бил нещо като „люлка на езика“, от която след това той се е разпространил към човешки групи, които дотогава са нямали език. (Пинкер, 2007: 31).

От друга страна, именно когато дадени общности си взаимодействат, трябва да потърсят общи рамки за общуване и за адекватно разбиране, без да бъде подценявана която и да е от тях.

Крайните разбирания и различия относно даден въпрос обикновено се открояват още по-ясно в сфери, считани за по-уязвими, като проявленията на межкултурно общуване, например, било то в устна форма (на обществени места, в градския транспорт, да кажем) или в писмен вид (в интернет пространството – общност, която с всеки изминал ден се разраства и печели влияние в обществения живот).

Във връзка с темата за межкултурното общуване, което не засяга единствено Европа, а представлява въпрос, който вълнува езиковеди от целия свят заради глобалното си измерение, университетският преподавател по хуманитарни науки в Чили Касимиرو Перласа¹ счита, че:

Културата е едно недосегаемо цяло, което различава една общност от друга и което включва познанието, изкуството, вярванията, законите, морала, обичаите, езика и всички привычки и способности, придобити от индивида не само в дома му, а и като част от обществото. В съвременния глобализиран свят съществува мултикултурализъм, който често пъти бива разбран като затвърждаване на културното преплитане на различни общности в рамките на една държава (Касимиرو Перласа, 2019: 90)².

¹ Преподавател във Факултета по хуманитарни науки към чилийския университет във Валдивия (Universidad Austral de Chile)

² Превод от испански: Р.Р.

Евентуалната липса на уважение, изразена в груби форми на изказ в по-напрегнати ситуации, бихме могли да си обясним с липсата на грижовност в рамките на семейството, с отсъствието на навременни насоки от страна на образователната система, със средата, в която децата израстват, или с ролята на някои медии, които ни „заливат“ ежедневно с непремерени послания. Проявите на „езиково избухване“ се срещат не само при подрастващите, но шокират обществото, щом се проявят при зрели и (предполага се) улегнали хора.

В изследването си относно „езиковия инстинкт“ Пинкер (2007: 31) засяга темата за културата и езика като ценност, предавана през поколенията и отбелязва, че „веднъж изобретен, езикът би се укрепил в рамките на съответната култура, защото родителите ще учат децата си, а децата ще подражават на възрастните“. Според него, разпространението му е като „горски пожар“, а „в сърцето на този процес стои удивителната гъвкавост на човешката интелигентност с нейните общи, многоцелеви стратегии на учене“ (Пинкер, 2007: пак там).

2. Езикът, традиционните медии и толерантността

Поради статута на българския език, който е национален и официален за нашата държава, със своите установени книжовни норми, може би не долавяме езиковата дискриминация в т.нар. световни езици. Испанският, например, е официален в над 20 държави, но всеки един от тези народи си има свой начин на изказ, който невинаги е диалектален, но „си е само техен“. По тази причина по отношение на „езиковата толерантност“, Касими́ро Перласа (2019) споделя, че:

Лингвистичната толерантност е способността и добронамереното отношение на носителите на езика да толерират, приемат и зачитат местните, националните или международни различия в езика си. С други думи, толерантните потребители на езика общуват без предразсъдъци с останалите ползватели на езика без оглед на техния произход, социоекономическо положение, академично или лексикално ниво (Касими́ро Перласа, 2019: 91).

Би било интересно да се разгледа и езиковото състояние, което откриваме, например, в областта на спортната журналистика. Следва кратък и точен анализ на агресията в спортните новини, който Ермандес Алонсо (2012: 224-225) ни предоставя от Испания:

Спортната журналистика възприема работата си от субективна гледна точка, страстна и без да претендира за неутралност, нито рационалност. [...] Всеки журналист, преди предстоящото гостуване на съперника, ще се опита да „наежи обстановката“. [...] Освен това, този вид журналистика създава безпочвени

новини, разпространява злонамерени слухове, измисля си трансфери, ожесточава се срещу конкуренцията [...]

Ето няколко примера като доказателство за това:

- Месина вече разполага с черен звяр (в. Ел Паис - 11.04.10).
- Вердаско изби рибата (в. АБС - 30.11.09).
- Надал мъчи Бердих (в. Ел Паис - 05.12.09).
- Отмъщението на Ван Гаал (в. Ел Паис - 02.05.10).
- Испания - смело на финал, а Германия - в гроба [...] (в. АБС - 08.07.10)
- Лош палач, но идеален самоубиец (в. Ел Мундо - 31.05.10)

Като анализираме тези примери, откриваме множество семантични гнезда, свързани с агресията, суровата критика, принизяването, подигравката, разрушителния черен хумор, унижението, желанието за мъст и т.н. [...] Освен това е редно да споменем и изобилието от изображения и препратки към войната и военните стратегии (Ернандес Алонсо, 2012, пак там).

Множество сходни примери биха могли да бъдат открити и на български език, а и на всеки друг, без особени семантични разлики, което сочи, че съществува тенденция в световната спортна (и не само) журналистика.

Телевизията не прави изключение, а напротив, тя се вписва в този контекст. Телевизионните канали изобилстват от заглавия от вида на: „Подли камериерки“, „Смъртоносна надпревара“, „От местопрестъплението“, „Престъпни намерения“, „Вроден порок“, „Малки, сладки лъжкунки“³ и пр. И тук споменаваме само заглавията, без да навлизаме в задълбочен анализ на посланието и на семиотичното съдържание в излъчваните продукции, които несъзнателно, може би дори неволно, но косвено, насаждат физическото и езиково насилие. Този вид предавания, филми и т.н. създават модел на поведение за междуличностните отношения – как да се държим и отнасяме с жените, каква е същността и имиджа на полицейските власти и макар в сериалите да побеждават „добрите герои“, не по-малко вярно е, че това, което остава задълго в съзнанието на зрителите, са лошият пример, грубият език, обидните и принизяващи квалификации.

Що се отнася до излъчваните по радиото и/или телевизията послания посредством музиката, в статията от 2014 г. в. The Guardian⁴ задава въпроса дали не се използва твърде много „суров език“ в поп музиката,

³ Данните представляват извадка от програмата на телевизиите към 02.02.2020 г., публикувана в <https://www.tv-програма.bg/>

⁴ Matthew Horton (2016), „Ban the f-bomb: is there too much bad language in pop music?“, статия, публикувана на 18 ноември 2016, консултирана на 2 февруари 2020, The Guardian // <https://www.theguardian.com/music/2016/nov/18/is-there-too-much-swearing-in-pop-emeli-sandechvrches-beyonce>

като с чувство на тъга прави сравнение с безупречния стил на изказ на Дон Хенли, създателят на група „Йгълс“ и новите изпълнители, като цитира заглавието на тяхната песен и констатира, че май наистина е настъпил „Краят на невинността“.

3. Езиков стил и вербална агресия онлайн

В изследването си „Лингвистична семантика“ Лайънс (1997: 278) подчертава, че всички езици предоставят на своите ползватели нужните средства за формулиране на твърдения, задаване на въпроси и отправяне на заповеди или напътствия. Според него (1997: 282) човекът е продукт на обществото, резултат от социализиране, а социализацията е процес, в който именно придобиването на езиковото умение, като част от определена култура, играе съществена роля в нея. От всеки човек, разбира се, зависи как ще съчетава лексикалните елементи на езиково богатство, за да изрази с думи себе си. Според Лайънс (1994: 274) възможно е двама души да кажат едно и също, като не извършват един и същ акт на изказване, тоест, значението на изречението им да не бъде еднозначно. Освен полисемията, в този ред на мисли, има голямо значение и интонацията, изразяваща чувствата и съответно намерението на участниците в комуникативния акт. Тези похвати срещаме както в писмена, така и в устна форма. В този смисъл, в разговор Оскар Уайлд споделя, че:

Блестящата фраза, също като хубавото вино, не се нуждае от украса. Но както ораторът подчертава добрите си попадения с драматична пауза или с повишаване или понижаване на гласа, или с жест, така и писателят подчертава епиграмите си с курсив, враждайки скъпоценните камъни като бижутер [...] (Редман, 1952/2008:150).

Тук е моментът да подчертаем, че езиковото насилие отдавна се е настанило и в интернет пространството – сфера, която привлича най-вече младите хора, които разполагат със собствен жаргон, в това число и с езикови форми на онлайн тормоз. Интонационните нюанси в писмена форма, особено в интернет, се изразяват с по-специални средства. В мрежата се използва предимството на евентуалната (предполагаема) степен на анонимност и често срещан феномен е изливането на неоправдан изблик на гняв или дори омраза чрез прояви на „хайтърство“. В проучването „Езикът в интернет“ Грозева (2011: 46) обобщава, че в блоговете, например, това става чрез използването на емотикони, многократни повторения на препинателните знаци, итерации (повторение) на отделни букви, писане с главни букви (за изразяване на повишен тон – викане) със стремеж за т.нар. „минимализация на езика“ чрез абривиатури, съкращения, неологизми от жаргона на новите технологии. За изразяване на вербална агресия, присмех, ирония и т.н. се използват както емотикони, така и т.нар. итерации:

Итерацията на гласна в средата на думата има подобно значение [...] – ирония, присмех, противопоставяне на последващо изказване. Особено силен ефект се постига при повтарянето на думата, избрана като характеристика за лицето или събитието. Тези итерации на възклицателен или въпросителен знак, на гласни, срички или цели думи също могат да бъдат определени като приближаващи постинга до устната реч. [...]

*„Това е най-влиятелният блог за анализи и политика. Маллеее...“
(Грозева, 2011: 46)*

Агресията в интернет (и не само) е особено опасна за всички, най-вече за по-крехките и уязвими представители на обществото, каквито са младежите и децата. Наблюдава се във всички сфери на живота, в медиите, видеоизгряте, но и в много други области като политиката, в чатовете, блогите и социалните мрежи. В своя статия Габриела Вас (2011) – журналист от в. El País, позовавайки се на източници от CNN, публикува следния анализ⁵ относно агресията на някои интернет потребители, като призовава всеки добре да помисли, преди да публикува:

„Ако няма реално присъствие лице в лице, много по-вероятно е даден „трол“ да вземе останалите под прицел, като мишена, а не като живо човешко същество“ – обясни пред CNN Джон Сулър, професор по психология в Rider University. Думата „трол“ не е случайна. По този начин на интернет жаргон се наричат онези лица, които публикуват изключително провокативни коментари, често пъти извън всякакъв контекст, в блогове, форуми или чатове. Освен митологични същества, на английски „troll“ означава „хващам на въдицата някого“ и се използва именно с цел да те накарат да „се хванеш на въдицата им“, тоест, целта е без заобикалки да породи раздразнение или да предизвика противоречия. „Понякога става дума за перверзен начин за забавление, макар при други обстоятелства да се цели заблуда или отклоняване от сериозна тема с политическа международна насоченост“ – твърди Фернандес Ромар (Vaz, 2015).

Изключително обезпокояващ факт е, че по данни на редица печатни медии, сред които и тук цитираният испански източник⁶ през 2019 година 16-годишно момиче от Малайзия се самоубива след анкета в известна социална мрежа, след като поискала помощ от последовате-

⁵ Vaz, G. (2015), „Los foristas en Internet... ¿cada vez más agresivos? // El País, artículo publicado el 10 de mayo de 2015, consultado el 2 de febrero 2019 // <https://www.elpais.com.uy/domingo/foristas-internet-vez-agresivos.html> Превод от испански: P. P.

⁶ Epik (2019), „Una adolescente se suicida después de hacer una encuesta en Instagram“ artículo publicado el 19 de mayo de 2015, consultado el 2 de febrero 2020 // https://as.com/epik/2019/05/19/portada/1558264042_126655.html

лите си и ги попитала дали според тях трябва да продължи да живее или не. Жестоките данни показват, че 69% от нейните уж „приятели“ гласували със „за“ относно нейното фатално последвало решение.

Друга наболяла тема за нашето съвремие (и не само, разбира се) е сексизмът. Без да се изпада в която и да е крайност по въпроса, в единия или другия полус, трябва да се отбележи, че Испанският комитет за представителство на хора с увреждания (CERMI) е публикувал на страницата си в интернет Наръчник за използване на несексистки език⁷, издаден от няколко фондации със съдействието на ЕС и Европейския социален фонд по Оперативна програма за социално включване и социална икономика, който от лингвистична гледна точка разделя „сексистския език“ на лексикален или синтактичен и според авторите би могъл да бъде сигнал за сексистки менталитет:

Езиковата дискриминация се корени в социалното дискриминиране. Езикът е отражение на обществените предразсъдъци. По пътя на истинското равноправие между двата пола езикът играе важна роля, защото не само е отражение на социалните ценности, но и е фактор, който влияе върху поведението на хората (Guía para un uso no sexista del lenguaje, 2018: 19).

През 2019 г. в. EL MUNDO⁸ ни дава информация за употребата на пренебрежително отношение, което бихме могли да открием в разговорния испанския език в развлекателни предавания, в жълтата и булевардна преса, посредством използването, например, на съществителни имена в ж.р., като bruja, zorra, gallina, fulana, gobernanta – думи, някои от които имаме и на български, като вещица, лисица, кокошка и т.н., а съответствията им в мъжки род не носят в себе този негативен заряд, че дори и често пъти имат положителна конотация, като в тази статия не се спираме на езиковата култура в киното, например, което заслужава отделен анализ. Еволюцията на езика включва културологични, морални и житейски фактори и по тази причина понякога не осъзнаваме закодираното послание в понятията, тъй като те са отдавна установени и са просто част от начина на изразяване, че и дори от богатството на езика, но зад тях се крият, например, подобни езикови дискриминиращи капани, в които без да искаме, попадаме.

Според горепосочения източник (нак там: 22) несексисткият език е тема, породила значителни спорове и дискусии, особено в Испания напоследък. Авторите твърдят, че учените от Испанската кралска

⁷ CERMI (2018), Guía para un uso no sexista del lenguaje. Fundaciyn ONCE. // <https://www.cermi.es/sites/default/files/docs/novedades/GUIA.pdf>

⁸ Urreta, E. (2019), „Zorra, fulana, gobernanta y otras palabras que forman parte del lenguaje sexista“ // El Mundo, artículo publicado el 7 de marzo de 2019, consultado el 3 de febrero 2019 // <https://www.elmundo.es/yodona/lifestyle/2019/03/07/5c80f823fc6c83ae458b45d9.html>

академия на езика съобщават за редица усложнения, които не само нарушават граматическите правила, но и водят до опростяване на езика, като прибягват до дублиране на думи с цел употребата на мъжки и женски род, използването в испанския език на типографския знак @ (кльомба) вместо „о“ или „а“ и други средства, които се считат за неподходящи. В този смисъл, не трябва да се прекалява в която и да е посока, тъй като повторението на лексикални единици от вида на „Драги зрители и зрители“, например, на български също не е никак уместно и дори звучи несериозно. Този вид спорове относно употребата на мъжки и женски род в езика, на някои езици, като английския, например, не са възможни, а в българския език не са актуални дискусии.

Макар че има напредък в избягването на думи и изрази с дискриминационен характер, истината е, че има още много какво да се направи. Езикът е мощен инструмент и би следвало да се отнасяме към него със специално отношение. Тук не става дума за прекалено пуританство, нито за въвеждане на строги норми за езиково поведение, но не бива да налагаме и нещо от вида на т.нар. „новговор“, за който ни предупреждава Оруел в „1984“. Езиковите средства не бива да се превръщат нито пасивно, нито активно в носители на дискриминация, агресивност, сексизъм или друг вид незачитане на толерантността, особено щом това засяга предаването на една общочовешка ценностна система на новите поколения.

В заключение нека си припомним думите на българския писател и мислител Николай Хайтов в книгата „Вълшебното огледало“ (1981), който пише за „тези разбойници – думите“ и казва, че „езикът е огледало на живота“, „оръжие на културата“.

Библиография:

1. Грозева, М. (2011), *Езикът в интернет*, Издателство ЛЦ Ромел. София.
2. Оруел, Дж. (1949/1984), *1984*, Панорама БГ. София.
3. Пинкер С. (1994/2007), *Езиковият инстинкт. Как умът създава езика*, Изток - Запад, София.
4. Редман, А. (1952/2008), *Оскар Уайлд. Афоризми*, Издателска къща „Кибела“. София.
5. Хайтов, Н. (1981), *Вълшебното огледало*, Отечествен фронт. София
6. Casimiro Perlaza, L.F. (2019), „Soy mi lenguaje: Hacia la tolerancia lingüística en la diversidad“ // *Revista Documentos lingüísticos y Literarios* Núm. 38, Universidad Austral de Chile UACH, Valdivia, pp. 83-92.
7. CERMI, (2018): Guía para un uso no sexista del lenguaje. Fundación ONCE. // <https://www.cermi.es/sites/default/files/docs/novedades/GUIA.pdf>

8. Epik (2019), „Una adolescente se suicida después de hacer una encuesta en Instagram“ artículo publicado el 19 de mayo de 2015, consultado el 2 de febrero 2020 // https://as.com/epik/2019/05/19/portada/1558264042_126655.html
9. Hernández Alonso, N. (2012), *Tendencias en el lenguaje deportivo actual*, Vision Libros, Madrid.
10. Lyons, J. (1995/1997), *Semántica lingüística. Una introducción*, Ediciones Paidys Ibérica, S.A., Barcelona.
11. Matthew Horton (2016), „Ban the f-bomb: is there too much bad language in pop music?“, статья, публикувана на 18 ноември 2016, консултирана на 2 февруари 2020, The Guardian // <https://www.theguardian.com/music/2016/nov/18/is-there-too-much-swearing-in-pop-emeli-sande-chvrches-beyonce>
12. Urreta, E. (2019), „Zorra, fulana, gobernanta y otras palabras que forman parte del lenguaje sexista“ // El Mundo, artículo publicado el 7 de marzo de 2019, consultado el 3 de febrero 2019 // <https://www.elmundo.es/yodona/lifestyle/2019/03/07/5c80f823fc6c83ae458b45d9.html>
13. Vaz, G. (2015), „Los foristas en Internet... ¿cada vez más agresivos? // El País, artículo publicado el 10 de mayo de 2015, consultado el 2 de febrero 2019 // <https://www.elpais.com.uy/domingo/foristas-internet-vez-agresivos.html>